

A kötet a szótári részt különböző segédletekkel ellátó apparátussal zárul, amelynek összetevői között a „Rövidítések” (Abrevieri, 419), a „Forrásjelzések” (Sigle și abrevieri bibliografice, 419–32), a „Szerzőnévmutató” (Indice de autori, 433–6), a „Helynévmutató” (Indice de toponime, 437–78), a „Tartalomjegyzék” (Cuprins, 479–88) és „Temes megye településeinek történeti források, századok szerinti térképe” (Harta localităților din județul Timiș, conform atestărilor documentare, pe secole) szerepel. A helynévmutató a mai román hivatalos településneveket és a mikrotoponimákat összesíti, de nem tünteti fel a román településnevek esetleges mai magyar hivatalos megfelelőit, bár feladata lehetett volna annál is inkább, mivel a kötet, amely a településnevek bemutatásában teljességre törekszik, teljes mértékben megfedkeznek azokról. A forrásjelzések magyar bibliográfiai adatai és a szerzőnévmutató adatai között is előtűnnek filológiai pontatlanságok, tévedések.

3. A „Temes megye történeti földrajzi és helynévi szótára” a régió helynévanyagának szinkron és diakron szempontú bemutatásával, a helynévanyag eddigiek során felhalmozódott történeti földrajzi, történeti, etimológiai ismeretanyagának összegezésével, értékelésével és kiegészítésével kétségtelenül nagyszabású, szintézis jellegű, hiánypótló forrásmunka nemcsak a román, hanem a magyar, német, szlovák, szerb, horvát, bolgár stb. helynévtan, szókészlettan, nyelvtörténet, valamint a társtudományok és az interdiszciplináris kutatások számára is. Magyar vonatkozásai alapján kétségtelenül érdeklődésre tarthat számot több tudományágban is, annak ellenére, hogy esetenként, a magyar források interpretálásában nem tesz eleget a szakszerűség filológiai követelményeinek. A román nyelvnek átadott jelentős magyar helynévréteg történeti földrajzi feltárásával mindenképp előtt ösztönzőleg hathat a magyar–román nyelvi kölcsönhatások helynévrendszerbeli vetületeinek, a helynévrendszerek alakulására nagy hatást gyakorló névátvétel jelenségeinek a vizsgálataira. Közvetlenül a Temesköz REUTER CAMILLO nevéhez fűződő eddigi helynévrendszertani kutatásait viheti tovább (Zgribești: Magyar Nyelvőr 1987: 115–6; A párhuzamos helynévadás és a Temesköz történeti hely(ség)névanyaga. MNyTK. 183. 1989: 159–62). De a történeti lexikológia számára is határozottan bizonyíthatja azt, hogy szó-készlete eredet szerinti rétegeinek a tanúsága szerint a magyar nyelv nemcsak kölcsönzött a szomszédos nyelvekből, hanem át is adott szavakat azoknak. Az átadott szavak között pedig jelentős számú, román nyelvbe átadott helynév is szerepel, amelyek alapján a mai román nyelv szókészletének kisebb eredet szerinti rétegei között szerepelő magyar szóréteg pozíciója kétségtelenül módosulhat.

CSOMORTÁNI MAGDOLNA

**ROSA KOHLHEIM – VOLKER KOHLHEIM: BAYREUTH VON
A–Z. LEXIKON DER BAYREUTHER STRAßENNAMEN
[Bayreuth A-tól Z-ig. Bayreuth utcanévlexikonja]
C. u. C. Rabenstein Verlag, Bayreuth, 2009. 135 lap + 1 várostérkép**

1. Németországban a mikrotoponimák kutatásának jelentőségét már a 19. században felismerték. A belterületi névadás legfontosabb eredményeit először ADOLF BACH „Deutsche

Namenkunde” című munkája (1981) foglalta össze. A legújabb kutatásokról az ERNST EICHLER, GEROLD HILTY, HEINRICH LÖFFLER, HUGO STEGER és LADISLAV ZGUSTA szerkesztette „Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik” című kézikönyv (1995–1996), valamint az *Onoma* 42. száma (2007) nyújt áttekintést.

2. A szerzőpáros új kötete az értékes helynévtörténeti és belterületi nyelvészeti szakirodalmak sorát gazdagítja. A mű megjelenését több előtanulmány, számos publikálatlan forrás áttanulmányozása és különböző intézményeknél (Bayreuthi Történelmi Múzeum, Bayreuthi Városi Levéltár, Bayreuthi Városrendezési Hivatal, Bajor Helytörténeti és Dűlőkutatási Szövetség stb.) végzett helyszíni kutatómunka előzte meg.

Az előszóból megtudhatjuk, hogy a lexikon a rendelkezésre álló forrásokból kideríthető összes utca- és városrésznevet tartalmazza a kezdetektől napjainkig. Ezek száma meghaladja az ezret. Ezt követően a szerzők a bayreuthi utcanévadás öt nagy korszakát mutatják be.

Az első korszakban – a késő középkortól a korai újkorig terjedően – a név és a denotátum között szoros kapcsolat állt fenn (pl. 1449: *in der Praytten gaß*; a középkori belváros legszélesebb utcája volt; 1553: *im Frauengäßlein*; nevét az 1466-tól itt állt városi nyilvánosházról kapta; vö. 1466: *Frawenhausß*). Egy utcára két vagy több elnevezést is használtak (pl. 1745: *Marck Gaß*, 1800k.: *Hauptstraße*, *Marktstraße*). Ha az elnevezés oka megszűnt, a név kikerült a használatból. Röviddel ezután megjelent az új utcanév (pl. 1541: *In der Sutzen*; < kfn. *sutte* ’tócsa’ [az utca talaja mocsaras, ingoványos volt]; 1540: *Predigersgassen*, 1518–1889: *Priestergasse*, 1520, 1532: *Pfaffengasse* [az utcában a papoknak szeretetházat építettek]). A *Gasse* alapelem Dél- és Közép-Németország nagy részén az újkorig belterületi közlekedő utat jelölt.

A második korszak a korai újkortól a 19. század közepéig tart. Az abszolutizmus korszakában a felettes hatóságok már beleavatkoztak az utcák elnevezésébe. 1745-ben Georg Friedrich Carl örgrófról, az önzetlen mecénásról (1711–1763) neveztek el utcát. Ez az első tiszteletbeli elnevezés a városban, és először használták utcanévben a *Straße* alapelemet. 1810-ben Bayreuth a Bajor Királysághoz került. 1824-ben I. Miksa József bajor király (1756–1825) uralkodásának huszonöt éves évfordulója tiszteletére a *Marktgasse*-t *Maximilianstraße*-ra változtatták.

A harmadik korszak határát a 19. század vége és 1933 között jelölik ki. A tiszteletet kifejező nevek száma ekkoriban tovább nőtt. 1897-ig az összes utcanév húsz százaléka sorolható ebbe a kategóriába, az első világháborúig pedig már harminc. Utcat neveztek el I. Vilmos császárról, Luitpold bajor régenshercegről (1821–1912), Rupprecht bajor trónörökösről (1869–1955), és 1885-ben, két évvel halála után Richard Wagnerről. A 19. század végén, 20. század elején megjelentek az utcanévek között a jótékony alapítványokat létrehozók nevei, például Carl Dilcher polgármesteré. A 20. század elejétől számos ismert személyiség kapott utcanévet a születése vagy a halála kerek évfordulóján (pl. 1905-ben Guttenberg, születése 500. évfordulóján, Schiller pedig halála 100. évfordulóján). 1879-től kiépült a Kaszárnya-negyed. Az új utcák az 1870–1871-es német–francia háború tábornokainak (pl. Hartmann, Xylander, Von-der-Tann) vagy győztes csaták helyszíneinek (pl. Orleans, Sedan, Weißenburg) a nevét kapták. A 19. század végén a városatyák arra törekedtek, hogy a belváros modern nagyvárosi kisugárzást kapjon. A hagyományos neveket reprezentatív, a kornak megfelelő nevekké váltották fel (pl. 1449: *in der Praytten gaß*, 1889: *Sophienstraße*, az örgrófok *Sophia* nevű feleségeiről; 1522: *die*

Gasse hinter dem Ochsen, 1700 k.: *Ochsen-Gaße*, az 1492–1563 között itt élt Ochs családról, 1889: *Kirchgasse*).

A nemzetiszocialista korszakban (1933–1945) az utcanev-átkeresztelések ideológiai okból történtek (pl. 1933. március 24-től a Bürgerreuther Straße az *Adolf-Hitler-Straße*, 1936-tól a Lazarettstraße *Straße der SA* nevet viselte). Ugyancsak ideológiai okok játszottak szerepet az új utcaelnevezéseknél is. Az 1935-től kiépülő Hans-Schlemm-Gartenstadt utcáit olyan személyekről nevezték el, akik a nemzetiszocialista ideológia létrehozásában vagy terjesztésében közreműködtek (pl. Chamberlain, Hans von Wolzogen, Dietrich Eckart). Más lakónegyedekben az utcanevek a mozgalom mártírjait dicsőítették (pl. 1935–1945: *Hans-Maikowski-Straße*; a névadó, a nemzetiszocialista párt tagja 1933-ban a berlini utcai harcokban vesztette életét).

2.5. Az ötödik, egyben eddigi utolsó korszak – 1945-től napjainkig – elején a megszünt rezsimre, intézményeire, személyeire, a hadseregre emlékeztető neveket törölték. Ezek az utcák 1945. május 10-én, majd 1947 decemberében többnyire eredeti nevüket kapták vissza. A *Rothenaustraße*-val a weimari köztársaságot, az *August-Bebel-Platz*-cal a szociáldemokráciát értékelték fel. Utcanevet kapott *Karl Marx* is. Három utcanev a bayreuthi náci rezsim áldozatainak állít emléket (1947: *Friedrich-Puchta-Straße*, *Oswald-Merz-Straße*, *Leuschnerstraße*). Előnyben részesítették az általánosan elismert, korhoz nem kötődő személyek neveit, melyek minden politikai hatástól mentesek voltak (pl. *Herder*, *Kant*, *Röntgen*). A nemzetiszocialisták erős ideologizálására való apolitikus reakciónak tekinthetjük a politikailag terhelt nevek helyett a virágok, fák neveinek alkalmazását. 1955-ben a városi tanács úgy határozott, hogy az 1945 után eltávolított, de nem egyértelműen nemzetiszocialista beállítottságú utcaneveket új utcák elnevezésekor újra életre kelti. Így újra utcanev lett a *Wörthstraße*, az 1870. augusztus 6-i győztes csata helyszínének neve Elzászban. Az 1950–1960-as években elterjedt, hogy az utcákat – a II. világháború után lakóhelyükről elűzöttekre emlékezve – településekről nevezzék el (pl. 1963–1972: *Marienbadweg*, 1972: *Brüxer Weg*). E nevek arra emlékeztetnek, hogy a Szudéta-vidékről sokan menekültek Bayreuthba. A folyókról elnevezett utcák Németország mindkét részéből az alkotmány preambulumban megfogalmazott, akkor még utópikusnak tűnő újraegyesülés szándékát tükrözik (pl. 1962: *Donaustraße*, 1973: *Neißeweg*). A beolvadt városrészekben és az újonnan beépített területeken arra törekednek, hogy az ott található egykori földbirtokok, dülök, tanyák, malmok nevei utcanevekben őrződjenek meg (pl. 1970: *Hussengutstraße*, 1963: *Ochsenhut*, 1971: *Eremitenhofstraße*, 1960: *Herzogmühle*). 1947-től az új lakótelepeken a legkülönbözőbb területekről, tetszőleges nevekből hoztak létre névbokrokat (pl. keresztnevekből, növények, állatok, ásványok, égitestek, mesefigurák, néptörzsek elnevezéseiből). A folyamat napjainkban is tart; ez a névcsoport az összes utcanev 14%-át teszi ki. Meg kell viszont jegyezni, hogy az új tendencia negatívan befolyásolja a település földrajzi, történeti és kulturális értékeinek hangsúlyozását. A bayreuthi utcanevek hat százaléka Richard Wagnerrel áll kapcsolatban. A folyamat az 1880-as években kezdődött, és az 1970-es évekig tartott. Az utca- táblák a zeneszerzőre, családjá tagjaira, zenedrámáira, a Wagner-darabok ismert interpretátoraira és a Wagner-kutatókra utalnak, különös hangsúlyt adva annak a ténynek, hogy Bayreuthot Wagner városának tartják.

3. A lexikonrész névcikkei egységes felépítésűek. A betűrendben egymást követő címszavak hivatalos elnevezések esetén vastag normál, népi elnevezések esetén vastag

dölt szedésűek. Kihalt, megszüntetett nevek előtt kereszt található. A kötethez mellékletként 1: 10 000 méretarányú belterületi térkép készült. A címszavak utáni térképjelzetek segítségével az utcanév pontos helyét könnyen megtalálhatjuk. Ezt követően a név keletkezésének vagy első említésének, adott esetben megszüntetésének időpontja, történeti adatok, esetleg korábbi elnevezések következnek. Az időpontok meghatározása az irodalomjegyzékben megnevezett források felhasználásával történt. A más névcikkekre utalást nyíllal jelzik. A továbbiakban a névhez nyelvi, esetleg történelmi magyarázatokat olvashatunk (pl. J. S. KÖNIG 1800 körüli, eddig nem publikált városleírásának adatait), vagy személyekről elnevezett utcák esetén a névadó rövid életrajzi adatait találjuk meg.

4. A kötetet forrás- és irodalomjegyzék zárja. Összesen hat csoportot különböztetnek meg: I. kiadatlan levéltári források; II. nyomtatásban megjelent források: okmánytárak, városkönyvek, nyilvántartások, telekkönyvek, háznyilvántartó könyvek, elbeszélő források, útleírások, krónikák, korabeli folyóiratok, levelek stb.; III. kataszteri, katonai és város-térképek a 16. századtól napjainkig; IV. városi címtárak 1807–1992 között; V. 96 tételből álló irodalomjegyzék a hely-, térkép- és várostörténet, a névtan és a régészet területéről, valamint különböző szótárak, lexikonok könyvészeti adatai; VI. internetes források.

5. A nevek közti eligazodást térképek, fotók segítik. A kiváló feldolgozás sok fontos új adatot tartalmaz mind a helytörténet, mind a névtan kutatói számára. A névcikkek tagolása, az utalások, a precíz, lényegretörő névmagyarázatok a modern tudományos elvárásoknak magas szinten eleget tesznek. A kötetet melegen ajánlom a települések belterületi névanyagával foglalkozó hazai szakembereknek.

VINCZE LÁSZLÓ

**GERHARD KOß: WARENNAMEN – MARKEN – KUNSTNAMEN.
TRANSPOSITION UND KREATION IN DER WIRTSCHAFT.
AUSGEWÄHLTE BEITRÄGE 1976–2006. FESTSCHRIFT FÜR
GERHARD KOß ZUM 75. GEBURTSTAG
[Árunevek – márkanevek – fantázianevek. Áthelyeződés és új érték
teremtése a gazdaságban. Válogatott tanulmányok 1976–2006 között.
Emlékkönyv Gerhard Koß 75. születésnapjára]
Szerkesztette: KURT FRANZ – ALBRECHT GREULE – STEFAN HACKL
Edition Vulpes, Regensburg, 2008. 256 lap**

GERHARD KOß élete során a nyelvtudomány számos ágával foglalkozott (nyelvtörténet, nyelvjárástan, leíró nyelvtan, frazeológia, szemantika, szövegnyelvészet, terminológia, névtan – ez utóbbin belül pedig: személynevek, helynevek, intézmények, áruk nevei). Tekintélyes, 150 tételt meghaladó publikációs listájában több tanulmány foglalkozik az árunevekkel. 75. születésnapja alkalmából tisztelői erről a részterületről szóló tanulmányait jelentették meg, adalékot szolgáltatva ezzel egy tervezett szintézishez.